

значэннях лексічных адзінак, акрэсліць новыя ідэалы і культурныя каштоўнасці ў межах інфармацыйна-лічбавай эпохі.

Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (Дагавор №1410/2021, ДПНД «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гг.)

Літаратура

1. Горбаневский, М.В. Русская городская топонимия: проблемы историко-культурного изучения и современного лексикографического описания: автореф. дис. ...д-ра филол. наук: 10.02.01 / М.В. Горбаневский; Ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина. – М., 1994. – 39 с.
2. Левашов, Е.А. Мировая топонимика. Прилагательные от географических названий: Словарь-справочник / Е.А. Левашов. – СПб.: «Дмитрий Буланин», 2003. – 532 с.
3. Мезенко, А.М. Коллективные меморативы в урбанонимии белорусов, русских, поляков / А.М. Мезенко // Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія: зборнік навуковых артыкулаў. – Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. – С. 253–255.
4. Озтюрк, Л.И. Региональный аспект в исследованиях адъектонимики современного русского языка / Л.И. Озтюрк // Вестник Чувашского университета. – 2008. – № 4. – С. 229–236.
5. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 199 с.
6. Mlife. Портал города Мозыря [Электронный ресурс]. – Мозырь, 2018. – Режим доступа: <https://mlife.by>. – Дата доступа: 03.02.2023.

С.Ф. Бут-Гусаім

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна
e-mail: svfbg@tut.by

УДК 808.26 – 541.2

ІМЯ І ВОБРАЗ У ДРАМАТУРГІІ ГЕОРГІЯ МАРЧУКА

Ключевые слова: *оним, поэтоним, антропоним, антропонимическая коннотация, личное имя, прозвище, фамилия, «говорящая» фамилия.*

В статье рассмотрены национально-культурные особенности поэтонимов драматургических произведений Георгия Марчука в их связях и отношениях с материальной и духовной культурой Беларуси. Описаны полные, гипокористические, эмоциональные формы личных собственных имен – выразителей коннотаций эмоциональности, экспрессивности, оценочности и национально-культурной специфики. Рассмотрены коннотация социальности патронимов (отчеств), а также образно-изобразительные особенности фамилий и прозвищ – выразителей информации о присущих белорусскому этносу этических и эстетических нормах.

S.F. But-Gusaim

Brest State A.S. Pushkin University

THE NAME AND IMAGE IN THE DRAMATURGY BY GEORGY MARCHUK

Key words: *onym, poetonym, anthroponym, anthroponymic connotation, personal name, nickname, surname, “talking” surname.*

The article studies the national and cultural features of the poetonyms (poetic names) of Georgy Marchuk’s dramatic works in their connection and relation with the material and spiritual culture of Belarus. Full, hypocoristic, emotional forms of personal

proper names are considered as exponents of connotations of emotionality, expressiveness, evaluativeness and national and cultural specificity. The connotation of the sociality of patronymics, as well as the figurative and graphic features of surnames and nicknames, which express information about the ethical and aesthetic norms inherent in the Belarusian ethnos, are analysed.

Тэма кахання як галоўнага пачуцця, што з'яўляецца стрыжнем чалавечага існавання, вечная. Яна плённа распрацоўваецца сучасным драматургам Георгіем Марчуком. Героі меладрам "Усё будзе заўтра", "Каханне маё нешчаслівае", "Аднойчы на дачы", "Святло вышыні", "Муж, жонка і целахоўнік", "Святы грэшнік" шукаюць каханне, змагаюцца за яго, дзякуючы каханню пазнаюць свет людскіх адносін, выяўляюць сябе – сваю сілу або слабасць, чысціню або прадажнасць. Стварыць цікавую гісторыю людскіх адносінаў дапамагае аўтару раскрыццё вобразна-выяўленчых уласцівасцей паэтонімаў.

Мэта прадстаўленай працы – сістэматызацыя структуры антрапанімічнай прасторы драматургіі Георгія Марчука з улікам гістарычных традыцый беларускага іменаслова. Задачы: выяўленне вобразных кампанентаў, што ляжаць у аснове паэтонімаў, і ўстанаўленне характару экстралінгвістычных прымет, што знайшлі адлюстраванне ў паэтоніміконе; вызначэнне лінгвістычных і экстралінгвістычных фактараў, што ўплываюць на з'яўленне нацыянальна-культурных канатацый онімаў.

Іменаслоў драматургіі Георгія Марчука пакуль не быў аб'ектам лінгвапрагматычнага даследавання, чым тлумачыцца актуальнасць працы.

Ядро анамастычнай прасторы п'ес – **антрапонімы**. У рэпліках герояў гістарычнай часткі драмы "Святло вышыні" сустракаюцца **онімы-рэтраспекцыі** – найменні гістарычных дзеячаў, жыццё якіх прыпадае на часы Скарыны: імёны біскупа віленскага **Яна**, герцага Прусіі **Альбрэхта**, каралевы Рэчы Паспалітай **Боны**, караля **Жыгімонта**.

Асавовыя імёны персанажаў – хрысціянскія онімы іншамоўнага паходжання, запазычаныя з **грэчаскай**: **Георгій** (грэч. 'земляроб' [1, 23]), **Дзяніс** (грэч. 'прысвечаны богу віна Дзіянісу' [1, 26]), **Платон** (грэч. 'шырокі' [1, 38]); **Алена** (грэч. 'светлая' [1, 53]); **лацінскай**: **Францыск** (лац. 'той, хто адносіцца да франкаў' [1, 47]), **Вікторыя** (лац. 'перамога' [1, 57]), **Маргарыта** (лац. 'жамчужына, перліна' [1, 44]); **Канстанцін** (лац. 'цвёрды, пастаянны' [1, 30]), **старажытнаяўрэйскай**: **Данііл** (ст.-яўр. 'Бог мой суддзя' [1, 25]) моў.

Заўважым, што онім у старажытным грамадстве быў носьбітам канатацыі царкоўнасці. Так, імя маскоўскага мітрапаліта ўжываецца ў драме ў царкоўнай форме **Данііл**. У старажытнасці імя было паказчыкам веравызнання асобы, прыналежнасці да каталіцтва або праваслаўя. Так, спрэчкі ў асяроддзі праваслаўных святароў выклікае асоба Скарыны па прычыне таго, што не вызначана, ці прытрымліваўся першадрукар пастулатаў праваслаўнай веры. Паказальнымі ў гэтым сэнсе з'яўляюцца разважанні праваслаўнага святара, героя Марчуковай п'есы: "Царква наша не ігнаруе Скарыну, а ставіцца, можна сказаць, стрымана. Мы не ведаем, ці быў ён праваслаўным, а можа, каталіком ці пратэстантам" [6, 75]; "Асоба Скарыны, якога называлі **Георгіем** і які атрымаў каталіцкае імя **Францыск**, была супярэчлівай. Вучыўся ў Кракаве, працаваў у Празе, жыў у Вільні. Ён быў лацінянінам, а па нашаму – заходнікам. Гэта і не дазваляла Даніілу прыняць становае рашэнне. Новае заўсёды прымаецца з цяжкасцю. Была традыцыя перапісваць Евангелле ад рукі. Скарына са сваімі поглядамі, відаць, выклікаў у мітрапаліта вялікія сумненні. Падданы **Жыгімонта** і герцага **Альбрэхта** зрабіўся разменнай

манетай варожасці Данііла да караля Жыгімонта. Не ў час прыехаў” [6, 75]. У іменаслове XXI стагоддзя носьбітам канатацыі царкоўнасці з’яўляецца апелятыў-прыдатак у спалучэнні з іменем: “Блаславіць духоўную працу магу, а кансультантам зрабіцца сілы і здароўе не дазваляюць. Думаю, айцец Мікалай дасць згоду” [6, 75].

“Зацемненая” ўнутраная форма імён можа ўтрымліваць немалаважную інфармацыю пра дзейную асобу. А.Ф. Рогалеў адзначаў: “Кантэкстуальная выразнасць імені літаратурнага героя сама па сабе можа быць гаваркай для таго ці іншага чытача (не будзем забываць, што «гавораць» імёны па-рознаму ў залежнасці ад таго, каму яны «гавораць»)» [8, 64]. Зразумела, не кожны чытач задумваецца над этымалогіяй імені персанажа. Між іншым, этымалагічная семантыка антрапоніма дазваляе адкрыць цікавыя грані вобраза героя. Невыпадкова галоўны герой п’есы “Святло вышыні” – таленавіты рэжысёр, які ў сучасным прагматычным свеце прысвячае жыццё стварэнню фільма пра спадчыну асветніка-мысляра Скарыны, носіць імя вялікага антычнага мудраца **Платона** (ад грэч ‘шырокі’). Папулярызаваная ідэй Скарыны дапаможа, як лічыць сучасны творца, “спыніць рух грамадства да жывёльнага стану спажывецтва і цынізму. Мы дакажам, што любіць Радзіму, верыць у Бога, спачуваць і дасягаць высакароднай мэты – найвялікшае шчасце” [6, 66]. Да **онімаў-рэмінісцэнцый** належыць імя сакратара турфірмы **Алены** Казак. Атрымаўшы ў спадчыну ад гаспадара фірмы грошы, Алена вырашае накіраваць іх на стварэнне фільма пра славу тага суайчынніка. Невыпадкова таленавіты рэжысёр праводзіць паралель паміж іменем і лёсам сучасніцы і апякункі хрысціян **Святой Алены**: “Уласна кажучы, імя **Алена** ты нясеш годна. Я меў на ўвазе **Алену**, маці імператара Канстанціна, якая прывезла ў Візантыю крыж, на якім укрывавалі Хрыста” [6, 80].

Адаптуючыся да славянскіх моў, хрысціянскія імёны сталі ўтвараць размоўна-бытавыя і ацэначныя формы. Так, памяншальныя формы (дэмінітывы) сталі выкарыстоўвацца для наймення сяброў, родных людзей, дзяцей, што знайшло адлюстраванне ў рэпліках герояў драмы: “Гадуюцца сынікі Сімяон і **Францішак**” [6, 65]; “Калі памёр мой муж **Юрка**, вечны спакой яго душы, ты каля яго труны ледзь не кляўся мне ў каханні, гаварыў, што ўсе сем гадоў кахаў і чакаў мяне, што не дазволіш мне прыніжацца” [6, 66]. У сучаснай беларускай лінгвакультуры каляндарныя імёны ўтвараюць шэраг эмацыйных і гіпакарыстычных формаў, перадаючы шырокі спектр эмоцый і ацэнак: цеплыню, фамільярнасць, пяшчоту і многае іншае, што прадстаўлена ў рэпліках герояў п’ес: “Як я... Калі груба – рабыня. **Люську**, нашу аднакласніцу, памятаеш” [6, 66]; “**Толя** Кот паехаў і добра пачуваецца ў фаворы” [6, 76]; “Рэальна, **Барыс** тайна закаханы ў **Светку**” [7, 85]. Носьбітамі канатацыі іншамоўнасці з’яўляюцца выкарыстаныя ў п’есе “Святлы грэшнік” формы імені галоўнага героя **Петруча**, **Патрык**.

У замалёўках сучаснага жыцця ўжыты Георгіем Марчуком такія этыкетны знак, як спалучэнне імені з іменем па бацьку. У грамадстве XXI стагоддзя гэта паказчык павагі да суразмоўцы і ягонага сацыяльнага статусу. Такая этыкетная формула выкарыстаная для называння былой настаўніцы **Ніны Цімафееўны** (“Святло вышыні”), супрацоўніцы Саўміна **Сняжаны Нілаўны**, уладальніцы салона прыгажосці **Вольгі Яраславаўны** (“Муж, жонка і целаахоўнік”), намесніка мэра **Міхаіла Кірылавіча** (“Святлы грэшнік”). У адлюстраванні падзей мінуўшчыны патронім з’яўляецца носьбітам канатацыі сацыяльнасці. У Маскоўскім княстве патронімы ўжываліся ў вышэйшых сляях грамадства і не толькі ідэнтыфікавалі чалавека, але і сцвярджалі яго статус як спадчынніка валадарных асоб. У п’есе “Святло вышыні” спалучэннем імені з іменем па бацьку названы маскоўскі цар **Васіль Іванавіч**.

У кантэксце драматургіі Г. Марчука выкарыстаны прыём метафарычнага ўжывання ўласных імён – **антанамазія**, што дазваляе лаканічна і ярка акрэсліць сутнасць персанажа праз супастаўленне з вядомай гістарычнай асобай. Так, Аксану Фёдараўну Багадухаву (гераіню п'есы “Усё будзе заўтра”), якая імкнецца асэнсаваць сучасны зменлівы свет праз прызму спрадвечных маральных законаў, даччына сяброўка характарызуе праз параўнанне са славутым філосафам: “У цябе не мама, а нейкі Гегель” [7, 85]. Наіўнага летуценніка Пятра Самасейку характарызуе метафара **Дон Кіхот** (п'еса “Святы грэшнік”), а супрацоўніцу Саўміна **Сняжану Нілаўну** акрэслівае анамастычная метафара **Тэтчэр** (п'еса “Муж, жонка і целаахоўнік”).

Прозвішчы персанажаў п'ес Г. Марчука утвораны ад празванняў-мянушак адапелятыўнага паходжання, матываваных найменнямі раслін (**Верас, Самасейка**), прадметаў побыту (**Коржыкаў**) словамі-характарыстыкамі фізічнага аблічча (**Аднавухаў**), сацыяльнага статусу асобы (**Казак, Кубышкін**). Сэнсавая нагрузка асобных **прозвішчаў-паэтонімаў** бывае звязана са старажытнымі міфалагічнымі ўяўленнямі пра Сусвет і чалавека. Прозвішча таленавітага рэжысёра (героя п'есы “Святло вышыні”), які імкнецца расказаць сучаснікам на мове кінематографа пра вялікага асветніка, утворана ад назвы расліны – **Верас**. “На мове кветак **верас** з'яўляецца сімвалам адзіноты і безнадзейнасці” [3]. На жаль, намаганні маладога творцы не знаходзяць падтрымкі ні сярод сяброў (акцёр ягонага фільма з'язджае ў Маскву), ні сярод бізнесоўцаў-мецэнатаў, якія зусім не імкнуцца фінансаваць фільм, а падманваюць маладога рэжысёра і хочуць спакусіць яго прыгажуню-каханую. Прозвішча каханай Платона Вераса **Прылюбка** асацятаўна звязваецца з семантыкай дзеяслова **любіць**: прыгажосць маладой актрысы не пакідае абьякавымі многіх мужчын – уладальніка начнога клуба, чыноўніка Міністэрства культуры, якія хочуць заслужыць прыязнасць і любоў прыгажуні. Сэнсавая нагрузка прозвішча героя меладрамы “Усё будзе заўтра” – уласніка начнога клуба Руслана Леанідавіча **Валкаўца** суадносіцца з метафарычным значэннем слова **воўк**, якое характарызуе і ацэньвае чалавека жорсткага, агрэсіўнага. Менавіта такім з'яўляецца бізнесовец, у начных клубах якога працуюць старшакласніцы, які падманвае не толькі сваіх супрацоўнікаў, каханак, але і хлопца, апекуном якога з'яўляецца. Станоўчую ацэнку маці і дачцэ **Багадухавым** дае прозвішча, якое падкрэслівае ў гераінях іх веру ў Бога, што дапамагае людзям у часы цяжкіх выпрабаванняў, іх імкненне жыць па Божых законах. У ліку прозвішчаў герояў п'есы “Аднойчы на дачы” вылучаюцца паэтонімы-характарыстыкі. Прозвішча Віталіны **Кубышкінай** (параўн рус. **кубышка** – ‘скарбонка’, **класть в кубышку** – ‘накапліваць’) адпавядае характару бізнес-лэдзі – уладальніцы кафэ, рэстаранаў, нястомнай збіральніцы матэрыяльных даброт. Прозвішча **Коржыкаў** ускосна сведчыць аб родзе дзейнасці героя-кулінара.

Прозвішча **Самасейка** называе сціплага служачага, героя п'есы Георгія Марчука “Святы грэшнік”. М.В. Бірыла выводзіць антрапонім **Самасейка** ад назвы расліны, якая вырастае ў выніку самарасейвання [2, 200]. Сэнсавая нагрузка прозвішча-паэтоніма асацятаўна звязваецца са значэннем этымона антрапоніма: па волі выпадку Пётр **Самасейка** становіцца кіраўніком Фонда “Справядлівасці і маралі”, бяздумна растрачваючы (рассейваючы) сродкі на жонак, чыноўнікаў і выпадковых знаёмых. Гаваркое прозвішча **Стобаксаў** належыць герою п'есы “Муж, жонка і целаахоўнік”. У паэтоніме – указанне на заможнасць дэпутата парламента, а таксама на яго перакананасць, што ўсё ў жыцці можна купіць за грошы.

Складнікам анамастыкону п'ес Г. Марчука з'яўляюцца ацэначна-характарыстычныя **мянушкі** персанажаў. У гістарычных фрагментах п'есы “Свят-

ло вышыні” ўжываецца **прыдомак** расійскага цара – бязлітаснага знішчальніка асабістых праціўнікаў, а таксама знешніх і ўнутраных ворагаў дзяржавы: “Цар Васіль Іванавіч памёр, пакінуў двое сыноў, аднаго глуханямога, а другога – будучага Івана **Жахлівага**, грознага да ворагаў і паклёпнікаў Расіі, валадара моцнага і мудрага” [6, 55]. У апісанні сучаснага жыцця ўжыта мянушка, утвораная на аснове паранамазійнага каламбура, што ператварае напышлівае асабовае імя **Авідзіў** (яно належыць бізнесоўцу, уладальніку начнога клуба) у паблажліва-насмешлівае празванне **Авадзень**: “За вочы мяне завуць **Авадзень**. Але я не рэвалюцыянер. Усе рэвалюцыі пакуль што сціхлі – і сацыяльныя, і сексуальныя. Я за мірныя рэформы, калі яны на карысць грамадству. Не будуць зарабляць члены соцыуму – не будзем зарабляць і мы, бізнесмены” [6, 55]. За высокімі фразамі патэнцыйнага мецэната фільма пра вялікага асветніка Скарыну хаваецца амаральны спакушальнік прыгожай дзяўчыны-актрысы, які падштурхоўвае яе да працы стрыптызёркай.

Арцёма Валкаўца (героя меладрамы “Усё будзе заўтра”) характарызуе празванне **Шэры** (прыгадаем эпітэт ваўка ў фальклоры – шэры Воўк). **Шэры**, як і яго апякун, упэўнены, што ўсё ў жыцці можна купіць, нават каханне аднакласніцы Святланы. Арцём стварае невыносныя ўмовы жыцця дзяўчыне, каб прымусіць яе да ўзаемнасці. Светлым, чыстым чалавекам з’яўляецца Барыс, названы аднакласнікамі мянушкай **Белы**. Хлопец, шчыра закаханы ў Святлану, робіць усё, каб выратаваць дзяўчыну. Менавіта **Белы** вяртае маральна зламанага Паэта да жыцця. Падлеткі – героі меладрамы “Каханне маё нешчаслівае” – ненавідзяць шкіпера Пятра Пятровіча, па мянушцы **Бомба**, за тое, што ён не дазваляў ім лавіць рыбу з баржы, якую ахоўваў. Празванне **Бомба**, прысвоенае гора-рыбакамі ворагу і крыўдзіцелю, падкрэслівае гнеў, агрэсію шкіпера. “Мы з яго баржы рыбу лавілі. Не дазваляе. Злы, як галодны чорт. Ён уначы з ружжом ходзіць” [4, 141]. Любімы занятка падлетка Васіля перадае мянушка **Рыбак**. Неразлучных сяброў-старшакласнікаў характарызуе антрапонім **Салодкая парачка “Твікс”**.

Факты жыцця гераіні п’есы “Муж, жонка і целаахоўнік” перадае мянушка Пані Куба: “У дваццаць гадоў закахалася ў творы Хемінгуэя і завербавалася на Кубу” [5, 56]. Камплекцыю героя згаданай п’есы акрэслівае мянушка **Калабок**.

Такім чынам, паэтонімікон п’ес Г. Марчука адлюстроўвае менталітэт беларускага народа, яго культурна-гістарычныя і міфалагічныя карані. Разгледжаныя імёны, прозвішчы, мянушкі ўжываюцца ў драматургіі ў адпаведнасці з нормамі называння чалавека, прынятымі ў беларускай лінгвакультуры. У кантэксце драматургічных твораў названыя антрапанімічныя адзінкі актуалізуюць разнастайныя сэнсавыя і экспрэсіўныя адценні, сутнасць якіх выяўляецца ў маўленні герояў і іх учынках.

Літаратура

1. Барыс, С. Як у нас клічуць? : Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск: Медысонт, 2010. – 124 с.
2. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія: Прозвішчы, утвораныя ад апеялыўнай лексікі / М.В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
3. Легенды и поверья о растениях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://myphs.jimdofree.com>. – Дата доступа: 9.08.2022.
4. Марчук, Г. Каханне маё нешчаслівае : меладрама / Г. Марчук // Беларуская драматургія. – Мінск: Бел. навука, 1994. – Вып.5. – С. 131–170.
5. Марчук, Г. Муж, жонка і целаахоўнік / Г. Марчук // Польшча. – 2008. – № 4. – С. 51–87.
6. Марчук, Г. Святло вышыні / Г. Марчук // Маладосць. – 2016. – № 11. – С. 62–83.
7. Марчук, Г. Усё будзе заўтра: меладрама / Г. Марчук // Маладосць. – 2013. – № 12. – С. 81–105.
8. Рогалев, А.Ф. Ономастика художественных произведений: пособие / А.Ф. Рогалев. – Гомель: Изд-во ГГУ, 2003. – 194 с.